



Barne- og  
likestillingsdepartementet

Strategi

# Et samfunn for alle

Regjeringens strategi for likestilling av mennesker med funksjonsnedsettelse  
for perioden 2020–2030





# Innhold

<b>Forord</b>	<b>4</b>
<b>1 Om strategien</b>	<b>7</b>
<b>2 Regjeringens visjon: et likestilt samfunn</b>	<b>11</b>
<b>3 Rettslige rammer</b>	<b>13</b>
3.1 Nasjonale rettslige rammer	13
3.2 Internasjonale rettslige rammer	14
<b>4 Regjeringens strategi for 2020–2030</b>	<b>17</b>
4.1 Universelle løsninger og spesielle tiltak	17
4.1.1 Bolig	18
4.1.2 Samferdsel	18
4.2 Selvbestemmelse, medvirkning, deltakelse og inkludering	18
4.2.1 Demokratisk deltakelse	18
4.2.2 Rettssikkerhet	19
4.3 Bedre samordning på alle nivåer	21
4.3.1 Barne- og likestillingsdepartementets samordningsansvar	21
4.3.2 Bedre samordning mellom direktoratene	21
4.3.3 Dialog med kommuner og fylkeskommuner	22
4.3.4 Internasjonalt samarbeid	23
4.4 Fire innsatsområder; utdanning, arbeid, helse og omsorg og kultur og fritid	23
4.4.1 Utdanning	24
4.4.2 Arbeid	25
4.4.3 Helse og omsorg	26
4.4.4 Kultur og fritid	27
<b>5 Avslutning</b>	<b>29</b>
<b>Vedlegg</b>	<b>31</b>
Viktige milepæler	31
Sentrale begreper	35
Kilder og forslag til videre lesning	36

# Forord



Regjeringens visjon er et samfunn der alle mennesker kan delta og gis muligheten til å bidra i samfunnet. Politikken for mennesker med funksjonsnedsettelse skal bygge på likestilling og likeverd, selvbestemmelse, medvirkning, deltakelse og inkludering. Likestilling fremmes ved å behandle like tilfeller likt og å tilrettelegge for forskjellighet.

Vi har et godt rettslig diskrimineringsvern i Norge. Likestillings- og diskrimineringslovens formål er å fremme likestilling og hindre diskriminering. Loven bygger på at alle skal ha samme muligheter, rettigheter og plikter, uavhengig av kjønn, omsorgsoppgaver, etnisitet, religion, livssyn, funksjonsnedsettelse, seksuell orientering, kjønnsidentitet, kjønnsuttrykk, alder eller kombinasjoner av disse grunnlagene.

Inkludering og likestilling av personer med funksjonsnedsettelse er en forutsetning for et bærekraftig velferdssamfunn og for at den enkelte skal kunne leve frie og selvstendige liv. I 2013 ratifiserte Norge FN-konvensjonen om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne (CRPD). Den forplikter Norge til å arbeide for at mennesker med funksjonsnedsettelse får ivaretatt sine grunnleggende rettigheter på lik linje med andre. Bærekraftsmålene gjelder frem mot 2030. De understøtter regjeringens ambisjon om at alle mennesker skal ha muligheter til fremgang og utvikling. Ingen skal utelates i gjennomføringen av FNs bærekraftsmål.

Regjeringen vil bidra til en meningsfull hverdag for mennesker med funksjonsnedsettelse. Strategien skal fremme likestilling og like muligheter knyttet til utdanning, arbeid, bolig, helse- og omsorgstjenester og kultur- og fritidsaktiviteter. Mennesker med funksjonsnedsettelse skal være inkludert og kunne delta i samfunnet gjennom hele livsløpet. Mennesker med funksjonsnedsettelse skal ha selvbestemmelse og innflytelse i daglige aktiviteter og tilbud slik at de kan ta ansvar for egne liv.

Denne strategien skal gjelde for perioden 2020–2030. Regjeringen vil i 2019 utarbeide en handlingsplan med innsatser og tiltak avledet av strategien.

---

Regjeringen vil legge frem en stortingsmelding om utviklingshemmedes rettigheter. Dette arbeidet vil starte i 2019 og vil koordineres av Barne- og likestillingsdepartementet.

Regjeringen vil takke Funksjonshemmedes Fellesorganisasjon, Samarbeidsforumet av funksjonshemmedes organisasjoner og Unge funksjonshemmede for deres bistand til å utvikle strategien. Organisasjonene har bidratt med kunnskap, kompetanse og erfaringer. Regjeringen vil også framover vektlegge medvirkning fra og dialog med organisasjonene i arbeidet med å fremme likestilling og inkludering.

Oslo, desember 2018



Linda Hofstad Helleland  
Barne- og likestillingsminister



Anniken Hauglie  
Arbeids- og sosialminister



Bent Høie  
Helseminister



Åse Michaelsen  
Eldre- og folkehelseminister



Tor Mikkal Wara  
Justis-, beredskaps- og  
innvandringsminister



Monica Mæland  
Kommunal- og  
moderniseringsminister



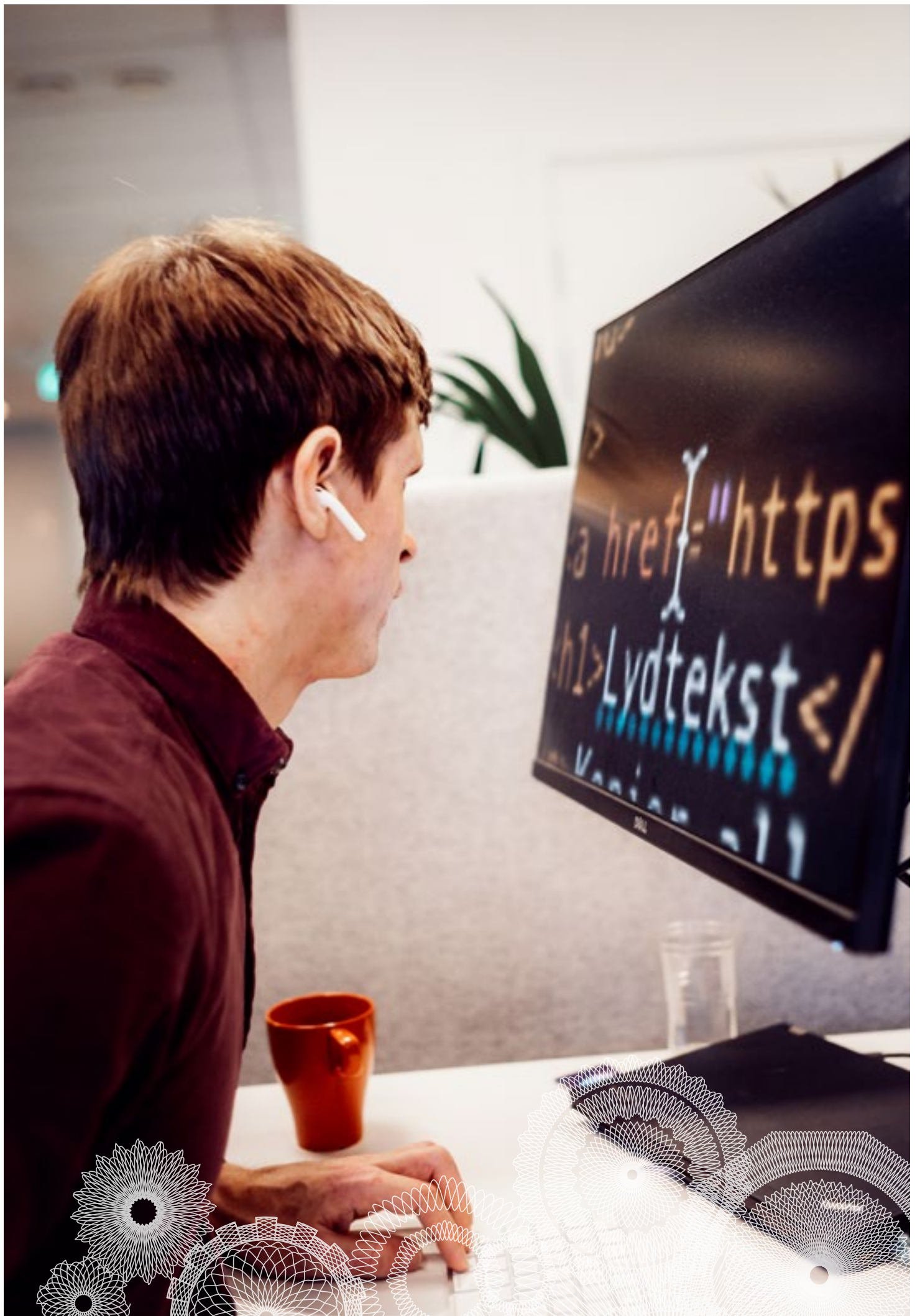
Trine Skei Grande  
Kulturminister



Jan Tore Sanner  
Kunnskaps- og  
integreringsminister



Jon Georg Dale  
Samferdselsminister



# 1

## Om strategien



Regjeringens visjon er et likestilt samfunn der alle kan delta, bidra og leve frie og selvstendige liv. Personer med funksjonsnedsettelse møter i dag barrierer som hindrer likestilling. Regjeringens strategi har som mål å bidra til å fjerne disse barrierene og fremme likestilling. Innsatsen er todelt; en overordnet strategi hvor regjeringens visjon og politikk presenteres for perioden 2020–2030 og en handlingsplan med konkrete tiltak som vil foreligge i 2019.

Lov om forbud mot diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne (diskriminerings- og tilgjengelighetsloven), som kom i 2008, var en viktig milepæl. Det samme var ratifiseringen av FN-konvensjonen om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne (CRPD) i 2013. Ny likestillings- og diskrimineringslov ble vedtatt i 2017 og er gjeldende fra 1. januar 2018. Lovens formål er å fremme likestilling og hindre diskriminering på alle grunnlag.

Regjeringen vil bidra til at gjeldende lov og regelverk og FN-konvensjonen om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne (CRPD) ivaretas i politikkutformingen. Barne- og likestillingsdepartementet vil ha et ansvar for å koordinere dette arbeidet.

På 1970-tallet ble omsorg og pleie utvidet med en bredere samfunnstenkning. Samfunnets forpliktelser for å bidra til å bygge ned barrierer ble tillagt større vekt. Dette ble ytterligere understreket på 1990- og 2000-tallet da den relasjonelle forståelsen av funksjonshemming ble lagt til grunn for politikkutvikling og tiltak. Regjeringen vil fortsette arbeidet med å spre forståelsen og følgene av den relasjonelle forståelsen hos statlige myndigheter. Barne- og likestillingsdepartementet vil, sammen med Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir), ha et spesielt ansvar for dette.

Det har vært en positiv utvikling i politikk og levekår for personer med funksjonsnedsettelse på mange områder, men det gjenstår fremdeles viktige utfordringer. Utfordringer er knyttet til likeverdige muligheter til utdanning, inkludering i arbeidslivet, gode og tilgjengelige helse- og omsorgstjenester og tilgjengelige kultur- og fritidstilbud. Barrierer som personer med funksjonsnedsettelse møter, skjer i et samspill med omgivelsene og gjør seg særlig gjeldende i overgangssituasjoner. Dette kan være overgang fra barnehage til skole, fra skole til høyere utdanning og/eller arbeid. Det kan også være ved flytting til eget hjem, skifte av omsorgs- og helsetjenester eller ved endringer i funksjonsevne. For å få til gode overganger for mennesker med funksjonsnedsettelse må ulike forvaltningsnivåer og

sektorer samarbeide. Et godt samarbeid vil bidra til å skape helhet og sammenheng i hverdagslivet for den enkelte.

God samordning er en forutsetning for effektiv gjennomføring av regjeringens visjon om et samfunn for alle. Sektorer og forvaltningsnivåer må samordne sin innsats for å nå målet om likestilling. Mennesker som trenger bistand fra ulike instanser og etater skal ikke erfare at deres livskvalitet og mulighet for deltakelse og inkludering svekkes på grunn av mangel på samordning.

Denne strategien beskriver regjeringens politikk for likestilling av personer med funksjonsnedsettelse for perioden 2020–2030. Innsatsen skal ses i et tiårsperspektiv og hviler på følgende fire pilarer:

- 1. Utvikle både universelle løsninger og spesielle tiltak.**
- 2. Jobbe for selvbestemmelse, medvirkning, deltakelse og inkludering.**
- 3. Bedre samordning på alle nivåer.**
- 4. Fire innsatsområder; utdanning, arbeid, helse og omsorg og kultur og fritid.**

Regjeringen vil i 2019 starte arbeidet med å utarbeide en handlingsplan som understøtter strategien. I arbeidet med strategien har regjeringen hatt stor nytte av organisasjonenes vurdering av gjenstående utfordringer. Kontakten med organisasjonene vil fortsette i arbeidet med å utarbeide handlingsplaner med tiltak som møter disse utfordringene.







# 2

## Regjeringens visjon: et likestilt samfunn

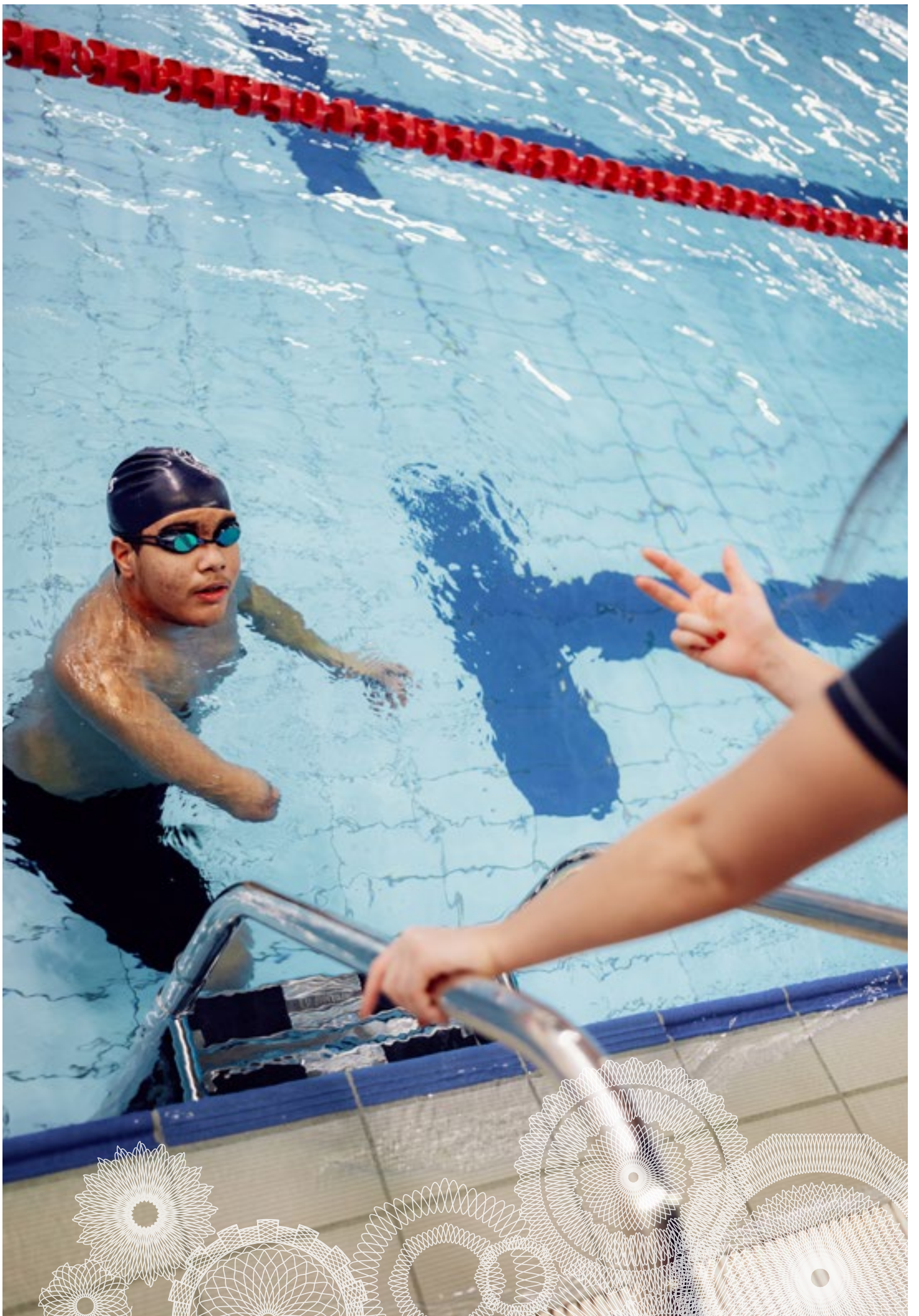


De aller fleste mennesker har utdanning og arbeid som målsetting, med forventninger om å leve frie og selvstendige liv. Regjeringen vil legge til rette

for at mennesker med funksjonsnedsettelse kan ta utdanning, delta i arbeidslivet og i dagliglivet på lik linje med andre.

### Regjeringen vil at:

- Personer med funksjonsnedsettelse skal få oppfylt og ivaretatt sine grunnleggende menneskerettigheter, som det er vist til i FN-konvensjonen om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne.
- Personer med funksjonsnedsettelse skal, som alle andre, ha lik tilgang til offentlige tilbud og til samfunnets institusjoner. Dette uten å bli hindret av fysiske forhold, omgivelser, tjenestenes organisering eller tekniske løsninger.
- Personer med funksjonsnedsettelse skal ha samme mulighet som andre til å være inkludert og delta på alle samfunnsområder på en likeverdig måte. Dette uten å bli hindret av fysiske forhold og manglende tilgjengelighet, boforhold eller diskriminerende holdninger.
- Det skal være høye krav til universell utforming og *tilgjengelighet* ved utbygging av boliger, publikumsbygg, infrastruktur og næringsområder. Spesielt skal undervisningsbygg prioriteres.
- Personer med funksjonsnedsettelse skal oppleve trygge nærmiljøer og lokalsamfunn som legger til rette for aktivitet og deltakelse for alle.
- Personer med funksjonsnedsettelse skal ha samme mulighet som andre til å bestemme over egne liv. Dette innebærer å kunne delta aktivt i utformingen av tilbud, tjenester, lovgivning og politikk som berører deres hverdag, og ha tilgang til den støtte de kan trenge til dette.
- Barnets beste skal være et grunnleggende hensyn ved handlinger som berører barn med funksjonsnedsettelse.
- Politikk, tiltak og tjenester som berører personer med funksjonsnedsettelse skal være best mulig koordinert og samordnet. Sektorene skal samarbeide når en tjeneste fra en sektor er en forutsetning for at den enkelte skal kunne få oppfylt sine rettigheter i en annen sektor. Ledere har et hovedansvar for å sikre rutiner for god samordning og koordinering.



# 3

## Rettslige rammer



### 3.1 Nasjonale rettslige rammer

Nasjonale rettslige rammer legger føringer for regjeringens politikk. Likestillingen av mennesker med funksjonsnedsettelse er styrket i norsk lovverk, blant annet gjennom endringer i Grunnloven, ny likestillings- og diskrimineringslov og plan- og bygningslov.

#### Grunnloven

Ved Stortingets vedtak 13. mai 2014 ble Grunnloven supplert med en rekke menneskerettigheter. Likhetsprinsippet og ikke-diskrimineringsprinsippet ble tatt inn i Grunnloven § 98 med følgende ordlyd: «*Alle er like for loven. Intet menneske må utsettes for usaklig eller uforholdsmessig forskjellsbehandling.*» Andre grunnlovsbestemmelser av betydning for arbeidet med likestilling av personer med nedsatt funksjonsevne er blant annet § 102 om retten til respekt for privatliv og familieliv og § 104 om barns rettigheter.

#### Likestillings- og diskrimineringsloven

Ny likestillings- og diskrimineringslov ble vedtatt i 2017. Lovens formål er å fremme likestilling og hindre diskriminering blant annet på grunn av funksjonsnedsettelse. Loven forbyr direkte

og indirekte diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne, og pålegger offentlige myndigheter, arbeidsgivere og andre å iverksette aktive tiltak som skal bidra til økt likestilling.

Loven har egne bestemmelser om plikt til tilrettelegging og universell utforming og plikt til å jobbe aktivt for økt universell utforming, som er av særlig betydning i arbeidet med likestilling av personer med funksjonsnedsettelse.

#### Plan- og bygningsloven

Plan- og bygningsloven krever at prinsippet om universell utforming skal ivaretas i planleggingen og i kravene til hvert enkelt byggetiltak. I likestillings- og diskrimineringsloven er universell utforming definert som «*utforming eller tilrettelegging av hovedløsningen i de fysiske forholdene [...] slik at virksomhetens alminnelige funksjoner kan benyttes av flest mulig, uavhengig av funksjonsnedsettelse.*»

Plan- og bygningsloven pålegger også alle som fremmer planforslag å legge til rette for medvirkning. Kommunen har etter loven et særlig ansvar for å sikre aktiv medvirkning fra grupper som krever spesiell tilrettelegging. Kommunen skal også sikre at grupper og interesser som ikke er i stand til å delta direkte, sikres gode muligheter for medvirkning på annen måte.

## 3.2 Internasjonale rettslige rammer

Internasjonale rettslige rammer har betydning for utvikling av norsk politikk innen likestilling og ikke-diskriminering av personer med funksjonsnedsettelse. Sentralt står konvensjoner fra FN, Europarådet og direktiver fra EU.

### FN-konvensjoner

Norge ratifiserte FN-konvensjonen om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne (CRPD) i 2013. Konvensjonen skal sikre lik ivaretagelse av menneskerettighetene for personer med nedsatt funksjonsevne. Konvensjonens fortale uttaler at diskriminering av mennesker med nedsatt funksjonsevne er en krenkelse av menneskers iboende verdighet og verdi.

Konvensjonen inneholder en rekke bestemmelser som presiserer hvordan menneskerettighetene skal forstås og gjennomføres for mennesker med nedsatt funksjonsevne. Konvensjonen er i norsk rett gjennomført ved transformasjon, ved at det særlig i likestillings- og diskrimineringsloven, men også i annen lovgivning, er gitt lovbestemmelser som oppfyller lovens krav.

I tillegg til denne FN-konvensjonen, som spesielt gjelder mennesker med nedsatt funksjonsevne, har Norge forpliktelser for arbeidet med likestilling av personer med nedsatt funksjonsevne etter andre FN-konvensjoner. Dette gjelder blant annet konvensjonen om sivile og politiske rettigheter, konvensjonen om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter, kvinnekonvensjonen og barnekonvensjonen.

### Europarådskonvensjoner

Norge ratifiserte Den europeiske menneskerettskonvensjon (EMK) i 1952. Konvensjonen er gjort til norsk lov gjennom menneskerettsloven § 2 og konvensjonen skal ved motstrid gå foran bestemmelser i annen lovgivning, jf. menneskerettsloven § 3. Konvensjonen har flere bestemmelser av betydning for arbeidet med likestilling av personer med nedsatt funksjonsevne. Etter EMK artikkel 14 skal konvensjonens rettigheter sikres uten diskriminering på grunn av nærmere angitte diskrimineringsgrunnlag. Den europeiske menneskerettsdomstol (EMD) har lagt til

grunn at artikkel 14 gir et vern mot diskriminering på grunn av «disabilites».

Hensynet til personer med funksjonsnedsettelse er ivaretatt i flere konvensjoner, blant annet Europarådets konvensjon om forebygging og bekjempelse av vold mot kvinner og vold i nære relasjoner som Norge ratifiserte i 2017. Formålet med konvensjonene er å forebygge og bekjempe alle former for vold mot kvinner og vold i nære relasjoner, å beskytte rettighetene til kvinner som er utsatt for slike overgrep og å fremme nasjonalt og internasjonalt samarbeid mot overgrep. Konvensjonene er også viktige for å bekjempe vold mot kvinner med nedsatt funksjonsevne.

### EU

EU har fastsatt, og Europakommisjonen har fremmet forslag om, direktiver som direkte gjelder mennesker med funksjonsnedsettelse og som det i planperioden vil bli spørsmål om skal innlemmes i EØS-avtalen og implementeres i norsk rett.

Web Accessibility Directive (WAD) stiller krav om tilgjengelige nettsider og mobilapplikasjoner, og pålegger at offentlige virksomheter har tilgjengelige IKT-løsninger. Direktivet vil etter planen innlemmes i EØS-avtalen, og kreve at nødvendige lov- og forskriftsendringer gjøres bl.a. i likestillings- og diskrimineringsloven, diskrimineringsombudsloven, samt i forskrift om universell utforming av informasjon- og kommunikasjonsteknologiske (IKT)-løsninger. Det er ventet at Stortinget vil behandle en lovproposisjon om dette i inneværende stortingsperiode.

Europakommisjonens forslag til direktiv om tilgjengelighet til varer og tjenester for personer med funksjonsnedsettelse, European Accessibility Act (EU-AA), (Tilgjengelighetsdirektivet) er et annet direktiv som vil få direkte konsekvenser for mennesker med funksjonsnedsettelse. Direktivforslaget inneholder forslag til bestemmelser om krav til universell utforming ved offentlige anskaffelser, inkludert håndhevelse av slike forpliktelser. Formålet med direktivet er å gjøre sentrale produkter og tjenester tilgjengelige for forbrukerne og dermed bidra til et mer inkluderende samfunn og økt likestilling for personer med funksjonsnedsettelse. Det er ikke avklart når Stortinget vil behandle en lovproposisjon om implementering av direktivet.







# 4

## Regjeringens strategi for 2020–2030



Regjeringens strategi for likestilling av personer med funksjonsnedsettelse hviler på fire pilarer:

1. Utvikle både universelle løsninger og spesielle tiltak.
2. Jobbe for selvbestemmelse, medvirkning, deltakelse og inkludering.
3. Bedre samordning på alle nivåer.
4. Fire innsatsområder; utdanning, arbeid, helse og omsorg og kultur og fritid.

### 4.1 Universelle løsninger og spesielle tiltak

Det er nødvendig å sette inn en et bredt register av tiltak for å redusere hindringer og skape like muligheter og likestilling. Enkelte er rettet mot enkeltpersoner, andre mot grupper av personer med funksjonsnedsettelse og noen er allmenne tiltak for hele befolkningen. Tiltakene skal bidra til likestilling for funksjonshemmede og gi en enklere hverdag for alle innbyggere.

Universell utforming er en strategi for planlegging og utforming av produkter og omgivelser for å oppnå et inkluderende samfunn. Det gir en

generell samfunns kvalitet som tjener alle brukere uten å virke stigmatiserende eller diskriminerende. Hovedløsningene skal kunne benyttes av flest mulig, uavhengig av funksjonsnedsettelse. Universell utforming av omgivelsene er et eget mål, men universell utforming bidrar også til å oppfylle andre mål knyttet til levekår, likestilling, helse, fysisk aktivitet, miljø mv.

Regjeringen arbeider etter en handlingsplan for universell utforming for perioden 2015–2019. Regjeringen vil arbeide videre for et universelt utformet samfunn. Dette skal gi god tilgjengelighet for alle til blant annet undervisningsbygg, boliger og infrastruktur. Universell utforming skal inkluderes tidlig i planleggingsprosessen ved utforming av by- og boligområder.

Spesielt utformede tiltak som bidrar til å redusere hindringer og avhjelpe funksjonsnedsettelse er viktige. Det kan være tekniske hjelpemidler, spesielle tjenester eller serviceordninger, tilrettelagte boliger og bygninger eller målrettede finansieringsordninger.

Disse tiltakene er under jevnlig vurdering og utvikling. Allmenne- og spesielle tiltak vurderes i sammenheng for å oppnå best mulig effekt for likestilling og for å gi like muligheter for personer

med funksjonsnedsettelse. Dette gjelder blant annet for boliger og innen samferdsel.

#### 4.1.1 Bolig

Et trygt og godt sted å bo er viktig for livskvalitet og deltakelse i samfunnet. Den nasjonale strategien for boligsosialt arbeid *Bolig for velferd* er en overordnet tverrsektoriell og langsiktig strategi for boligsosialt arbeid. Målet er at vanskeligstilte på boligmarkedet skal få hjelp til å skaffe seg, og beholde, en egnet bolig. Personer med funksjonsnedsettelse kan ha behov for bistand til å skaffe seg en bolig og til å mestre et boforhold.

Seks prosent av husholdningene hvor det bor personer med nedsatt funksjonsevne rapporterer at de har et udekket behov for tilrettelagt bolig (SSBs levekårsundersøkelse 2015). I husholdninger hvor det bor personer med bevegelsesvansker har 53 prosent trapper eller trinn i inngangspartiet til boligen, mens dette gjelder 62 prosent av alle husholdninger.

Den offentlig utredningen *På lik linje* (NOU 2016:17) viser at bosituasjonen for personer med utviklingshemming har bedret seg som følge av ansvarsreformen. Men personer med utviklingshemming bor fortsatt annerledes enn befolkningen for øvrig. Av befolkningen generelt eier åtte av ti sin egen bolig. Blant personer med utviklingshemming er det svært få som eier egen bolig.

Bolig er et privat ansvar. Samtidig bidrar offentlige virkemidler til utviklingen av et godt boligtilbud. Byggteknisk forskrift (TEK) stiller minimumskrav til kvaliteter i bygg slik at viktige forbruker- og samfunnsinteresser ivaretas. Blant annet stilles det krav i TEK til universell utforming og tilgjengelighet, luftkvalitet og lysforhold. Kravene til tilgjengelighet i TEK er det viktigste virkemidlet for å bidra til flere tilgjengelige boliger.

Staten stimulerer også til gode byggkvaliteter gjennom økonomiske virkemidler, herunder Husbankens tilskudd til etterinstallering av heis. Kommunene skal medvirke til å skaffe boliger til dem som ikke klarer det selv, herunder boliger med særlig tilpasning for dem som trenger det på grunn av funksjonsnedsettelse.

#### 4.1.2 Samferdsel

God kollektivtransport er viktig for alle. Tilgjengeligheten til transportsektoren for personer med funksjonsnedsettelse utvikles løpende gjennom universell utforming. I Nasjonal transportplan er det et etappemål å jobbe for universelt utformede reisekjeder. Utformingen av busser og tog har, sammen med oppgradering av holdeplasser og terminaler, vært prioriterte innsatsområder. Samtidig er det behov for mer helhetlig satsing på å gjøre reisekjeder sammenhengende. Målet om sammenhengende reisekjeder stiller store krav til samarbeid mellom statlige etater og virksomheter, kommuner, fylkeskommuner og private aktører.

De som ikke kan benytte det ordinære transportsystemet tilbys ulike hjelpemidler, som tilskudd til arbeids- og utdanningsreiser og stønad til anskaffelse av bil.

## 4.2 Selvbestemmelse, medvirkning, deltakelse og inkludering

Selvbestemmelse, medvirkning, deltakelse og inkludering skal legges til grunn for politikkutformingen for personer med funksjonsnedsettelse. Den enkelte skal ha mulighet til å leve et fritt og selvstendig liv, med valgmuligheter og individuell støtte. Det skal være gode systemer for medvirkning og deltakelse.

Mennesker er samfunnets viktigste ressurs. En grunnleggende forutsetning for at alle kan bidra og utnytte de mulighetene samfunnet gir, er å bli inkludert på alle samfunnsarenaer og delta så selvstendig som mulig på disse arenaene. Personer med nedsatt funksjonsevne har erfaringer som er viktige for utvikling av samfunnet. Medvirkning på alle nivåer er avgjørende for å belyse problemstillinger og iverksette gode tiltak og løsninger. Medvirkning er derfor av stor betydning i saker som angår den enkelte eller grupper av borgere.

#### 4.2.1 Demokratisk deltakelse

Det norske demokratiet gir borgerne mange påvirkningsmuligheter. Dette gjelder både formelle deltakelseskanaler, som valgdeltakelse og medlemskap i politiske organisasjoner, og deltakelse i

uformelle kanaler som for eksempel aksjoner og i offentlig debatt. Dette er deltakelseskanaler som i utgangspunktet er åpne for alle. Selv om alle har like formelle muligheter, har ikke nødvendigvis alle som ønsker å engasjere seg reelle muligheter til å nå frem i det politiske systemet.

For å oppnå medvirkning og deltakelser har også departementer regelmessig møter med organisasjoner for personer med funksjonsnedsettelse. Det er også etablert faste kontaktfora og brukerråd i relevante direktorater, som Arbeids- og velferdsdirektoratet, Barne- ungdoms- og familiedirektoratet, Helsedirektoratet, Utdanningsdirektoratet, Husbanken og Vegdirektoratet. Rapporten *Delta-kelse og mangfold*<sup>1</sup> er en oversikt over hva departementene konkret gjør innenfor sine ansvarsområder for mennesker med funksjonsnedsettelse.

Alle kommuner og fylkeskommuner skal opprette et råd for personer med funksjonsnedsettelse. Rådet er et rådgivende organ for kommunestyret og fylkestinget. Rådet kan komme med uttalelser til saker som skal behandles i kommunestyret eller fylkestinget som gjelder personer med funksjonsnedsettelse, og kan også ta opp saker på eget initiativ. I plan- og bygningsloven er alle som fremmer planer pålagt å sikre medvirkning fra de som er berørt, og kommunene er spesielt pålagt å tilrettelegge for medvirkning for mennesker som selv ikke er i stand til å delta.

Medvirkningsordningen kan bidra til å sikre en bred, åpen og tilgjengelig medvirkning i saker som gjelder personer med funksjonsnedsettelse, og kan dermed bidra til at saken blir bedre opplyst før kommunestyret eller fylkestinget tar en beslutning. Kommuner og fylkeskommuner fattet en rekke beslutninger som er av betydning for personer med funksjonsnedsettelse. Ordningen sikrer at rådet for personer med funksjonsnedsettelse får lagt frem sitt syn og bidrar til at saken er bedre opplyst før det tas en beslutning. Plikt for

kommuner og fylkeskommuner til å opprette råd for personer med funksjonsnedsettelse vil følge av ny kommunelov når den trer i kraft i løpet av 2019. Forskrift om utfyllende regelverk for råd for personer med funksjonsnedsettelse vil også tre i kraft i løpet av 2019.

#### 4.2.2 Rettssikkerhet

Tilliten til politiet, domstolene og rettspleien er høy i befolkningen, og Norge ligger blant de øverste landene i rangeringer på rettssikkerhetsfeltet.<sup>2</sup> Allikevel peker flere rapporter på rettssikkerhetsmessige utfordringer for personer med funksjonsnedsettelse.<sup>3</sup> Mange mennesker med nedsatt funksjonsevne er avhengige av tilrettelegging for effektivt å kunne utøve sine rettigheter. Samtidig gjelder rettssikkerhetsgarantiene for alle borgere.

Personer med funksjonsnedsettelse kan være mer utsatt for vold enn resten av befolkningen. En rekke forhold som blant annet isolert livssituasjon og avhengighet av hjelp og støtte fra andre personer, øker risikoen for å bli utsatt for fysisk og psykisk vold. Personer med funksjonsnedsettelse kan være mer utsatt for overgrep fra ansatte i helse- og omsorgssektoren.<sup>4</sup> Undersøkelser kan tyde på at barn med kroniske sykdommer eller andre funksjonsnedsettelse har økt risiko for å bli utsatt for vold fra foreldrene.<sup>5</sup>

Flere faktorer kan forklare at mennesker med funksjonsnedsettelse er mer sårbare. En betydelig del av de som har funksjonsnedsettelse, befinner seg i en avhengighetssituasjon til overgriper og/eller er avhengig av offentlige tjenester, assistanse og pleie. Slik avhengighet innebærer en betydelig maktforskjell og økt sårbarhet. Noen bor på institusjon eller i bofellesskap og er utsatt for overgrep fra andre beboere. Mange, særlig personer med kognitivt nedsatt funksjonsevne, er også isolerte. Det kan derfor være vanskelig for utenforstående å oppdage hva som skjer.

1 *Delta-kelse og mangfold – regjeringens innsats for personer med funksjonsnedsettelse 2014–2017*. Barne- og likestillingsdepartementet 2017.

2 The World Justice Project, *Rule of Law Index 2017–2018*

3 Olsen et al. 2016, og Nordlandsforskning (2018), *Rettssikkerhet – likeverd og likeverdig behandling*

4 Gundersen, T., Farstad, G.R. & Solberg, A. (2011). *Ansvarsdeling til barns beste? Om Barn og unge med funksjonsnedsettelse i barnevernet*. NOVArapport 17/11. Oslo: NOVA.

5 Jones, L., Bellis, M.A., Wood, S., Hughes, K., McCoy, E., Eckley, L., Bates, G., Mikton, C., Shakespeare, T. og Officer, A. (2012). Prevalence and risk of violence against children with disabilities: a systematic review and meta-analysis of observational studies. *The Lancet*, 380(9845), 899–907.

Mangelfull kunnskap om grensesetting kan bli en hindring for å forstå og uttrykke at det har skjedd et overgrep. Evne og muligheter til å kommunisere kan også være til hinder for å formidle hva som har skjedd og å bli forstått av andre. Særlig sårbare voksne med kognitivt nedsatt funksjonsevne eller annen funksjonsnedsettelse som kan ha vært utsatt for, eller er vitne til, seksuallovbrudd, kjønnslemlestelse, mishandling i nære relasjoner, drap og kroppsskade skal avhøres ved tilrettelagte avhør.<sup>6</sup> Tilrettelagte avhør gjennomføres i statens barnehus av politietterforsker med spesialutdannelse.

I 2017 ble det gjennomført til sammen 135 tilrettelagte avhør av personer med kognitivt nedsatt funksjonsevne i barnehusene. Totalt ble det gjennomført 6443 tilrettelagte avhør på barnehusene dette året.

Av andre særskilte prosessregler som blant annet er utformet for å ivareta interessene og rettighetene til personer med kognitivt nedsatt funksjonsevne, vises det til muligheten for å få oppnevnt advokat på det offentlige regning, involvere tiltropersoner i avhør og å benytte vitnestøtte. Er personer med betydelig tale- eller hørselshemming part, sakkyndig eller vitne i rettssaker, dekker det offentlige utgifter til tolk.<sup>7</sup>

Hvorvidt det er en større eller mindre andel av personer med kognitive funksjonsnedsettelser som møter strafferettspleien, sammenlignet med den øvrige befolkningen, er svært vanskelig å vurdere. Norske og internasjonale studier har vist at kognitiv svikt med IQ lavere enn 70 forekommer hos 7–29 prosent av representative fengselspopulasjoner.<sup>8</sup> I en studie av disse forholdene i Norge, viser tilsvarende tall 10,8 prosent.<sup>9</sup> Antallet straffesaker der psykisk utviklingshemming er et relevant tema, ligger på rundt 1000 saker årlig.<sup>10</sup>

Kriminalomsorgen skal legge til rette for tjenester som innsatte med nedsatt funksjonsevne har krav på ellers i samfunnet. Ved innsettelse i fengsel blir det foretatt individuelle vurderinger av domfelte.

Den praktiske tilrettelegging vil ofte skje i samarbeid med helsetjenesten. I tillegg samarbeider Justis- og beredskapsdepartementet og Helse- og omsorgsdepartementet om psykisk syke og rus i fengsel. I følge Helsedirektoratets årsstatistikk fra 2016 satt det 178 personer med funksjonsnedsettelse i norske fengsel i 2016. Antallet har økt til 216 personer i 2017.

Samtidig som personer med nedsatt funksjonsevne ofte kan være mer utsatt, kan det å melde ifra om en nødsituasjon i seg selv by på utfordringer. For å gi døve og hørselshemmede mulighet til å kommunisere direkte med nødmeldingstjenesten, lanserte Direktoratet for samfunnssikkerhet og beredskap (Difi) i 2018 pilotprosjektet Nødtekst. Nødtekst gir forhåndsregistrerte brukere mulighet til å sende SMS direkte til 11x-numrene i stedet for å kontakte nødmeldingstjenesten via teksttelefonens løsning.

Deltakelse og inkludering kan også handle om å sikre at personer med funksjonsnedsettelse har faktisk tilgang til viktige samfunnsinstitusjoner. Universell utforming av eksisterende bygninger er særlig utfordrende for en del domstoler og fengsler, fordi mange av bygningene er av gammel dato. Eksisterende bygningsmasse er forsøkt tilpasset, samtidig som nye tinghus og fengsler blir etablert i samsvar med krav om universell utforming. Det er etablert utstyr for overføring av lyd for hørselshemmede i minst én rettssal i hvert tinghus i landet.

Vergemålsordningen er et hjelpetiltak opprettet for å gi nødvendig støtte til personer som på grunn av sykdom eller nedsatt funksjonsevne ikke kan ivareta interessene sine selv. Vergemål kan opprettes for å ivareta personlige og/eller økonomiske forhold og skal ta utgangspunkt i individets integritet, vilje og ønsker. Ved utgangen av 2017 hadde i overkant av 67 000 personer verge, og det var i overkant av 47 000 verger. De fleste vergene er familie eller andre nærstående.

6 Jf. straffeprosessloven § 239.

7 jf. domstolloven § 137

8 Søndena, 2009

9 Søndena, Rasmussen, Palmstierna & Nøttestad, 2008

10 Jf. beregninger av Nordlandsforskning 2018, *Rettsikkerhet – likeverd og likeverdig behandling*.

I tillegg til å bringe norsk rett i samsvar med FN-konvensjonen for rettighetene til personer med nedsatt funksjonsevne (CRPD), var hovedformålene med innføring av vergemålsreformen og ny vergemålslov i 2013 økt rettslikhet og rettsikkerhet. Riksrevisjonens undersøkelse av vergemålsreformens iverksettelse,<sup>11</sup> viste imidlertid at reformens potensial for forbedring av rettsikkerheten ikke var blitt godt nok utnyttet. Riksrevisjonens tilrådninger har høy prioritet og flere tilrådninger er alt fulgt opp. Rapporten gir et godt grunnlag for videre utvikling av vergemålsforvaltningen.

### 4.3 Bedre samordning på alle nivåer

Gode, konsistente og sammenhengende styrings-signaler er en forutsetning for at ansatte i kommunale, fylkeskommunale og statlige tjenester skal kunne drive en effektiv og god forvaltning i tråd med lover og regler. Regjeringens ambisjon er at denne strategien skal bidra til bedre samordning og mer helhetlig styring. Regjeringen vil vektlegge følgende for å få dette til:

#### 4.3.1 Barne- og likestillingsdepartementets samordningsansvar

Regjeringen vil tydeliggjøre Barne- og likestillingsdepartementets ansvar som koordinerings- og samordningsdepartement for politikken for mennesker med funksjonsnedsettelse. Dette innebærer at Barne- og likestillingsdepartementet blant annet skal:

- Ha oversikt over likestillings situasjonen for personer med funksjonsnedsettelse, basert på blant annet departementenes status- og tilstandsvurderinger, tilsyn, FoU og statistikk om nøkkeltall fra ulike sektorer og fra underliggende virksomheter og direktorater.
- Koordinere arbeidet med nasjonale strategier, proposisjoner og meldinger til Stortinget som omfatter politikk og tiltak på tvers av sektorene.

- Bidra til tilstøtende nasjonale strategier, proposisjoner og meldinger til Stortinget som har betydning for personer med funksjonsnedsettelse som for eksempel *Inkluderingsdugnaden*<sup>12</sup> og *Leve hele livet*.<sup>13</sup>
- Bidra til at utfordringer på tvers av flere sektorer blir håndtert, og bistå departementene med å avklare ansvarsforhold.
- Veilede departementene i deres arbeid for å oppnå likestilling av personer med funksjonsnedsettelse. Sektordepartementenes ansvar for å jobbe for likestilling innenfor sine sektorer ligger fast og departementene har ansvar for å sikre godt kunnskapstilfang på eget sektorområde som grunnlag for politikkutvikling.
- Koordinere det internasjonale arbeid knyttet til menneskerettighetene til personer med funksjonsnedsettelse.
- Drifte en embetsgruppe for likestilling av personer med funksjonsnedsettelse med formål om å sikre god kompetanse i departementene om politikkområdet, og bidra til at departementene jobber på en samordnet måte.
- Tilrettelegge for medvirkning og involvering av brukerorganisasjoner i politikkutformingen gjennom faste årlige møter med politisk deltakelse.

#### 4.3.2 Bedre samordning mellom direktoratene

Regjeringens politikk for personer med funksjonsnedsettelse blir gjennomført av flere sektorer og direktorater. De sentrale aktørene på feltet er Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet, Utdanningsdirektoratet, Arbeids- og velferdsdirektoratet, Helsedirektoratet, Difi og Husbanken. I tillegg arbeider Integrerings- og mangfoldsdirektoratet, Statsbygg, Direktoratet for Byggkvalitet, Statens vegvesen, Kriminalomsorgsdirektoratet, Språkrådet og Norsk lyd- og blindeskriftsbibliotek

<sup>11</sup> Dok. 3:6 2017-2018, avlevert Stortinget 27. februar 2018

<sup>12</sup> <https://www.regjeringen.no/no/sub/inkluderingsdugnad/id2596993/>

<sup>13</sup> St. meld. 15 (2017-2018) *Leve hele livet. En kvalitetsreform for eldre.*

med å iverksette ulike deler av politikken for likestilling av personer med funksjonsnedsettelse. Regjeringen vil vurdere tiltak som kan bidra til et godt samarbeid mellom direktoratene der det er nødvendig.

#### **Regjeringen vil:**

- Tydeliggjøre Barne- og ungdoms- og familiedirektoratets (Bufdir) koordinerende rolle på likestillingsfeltet.
- Systematisere samarbeidet mellom direktoratene og legge til rette for at det lages en plan for store tverrgående direktoratsoppgaver.
- Bidra til at det utvikles et felles kunnskapsgrunnlag om utfordringsbildet som grunnlag for prioritering av innsats.
- Videreføre arbeidet med å sikre koordinerte tjenester til barn og unge med funksjonsnedsettelse. Dette som en del av regjeringens oppfølging av bedre koordinerte tjenester til utsatte barn og unge.

### **4.3.3 Dialog med kommuner og fylkeskommuner**

FN-konvensjonen om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne (CRPD) forplikter norske kommuner til å jobbe helhetlig med tjenesteutvikling for å sikre grunnleggende rettigheter for personer med funksjonsnedsettelse. Regjeringen ønsker at kommunene skal ha mer kunnskap om konvensjonens innhold og forpliktelser som ledd i arbeidet med likestilling av personer med funksjonsnedsettelse. FN-konvensjonen om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne (CRPD) skal ivaretas i all politikkutforming.

Kommunene har et hovedansvar for å gi gode tjenester til kommunens innbyggere. Mange

mennesker med funksjonsnedsettelse er avhengige av et godt samordnet kommunalt tjenestetilbud. Selv om disse tjenestene er organisert i ulike etater i kommunene forutsetter regjeringen at det er et godt samarbeid mellom sektorer og tjenester, slik at den enkelte bruker kan få et helhetlig og individuelt tilpasset tilbud.

Lokale råd for personer med funksjonsnedsettelse er rådgivende organ for kommunene og fylkeskommunene. Rådene gir rådgivende uttalelser til kommunene og fylkeskommunene i saker som gjelder personer med funksjonsnedsettelse, for eksempel budsjett- og plansaker for kommunestyret og fylkestinget.

#### **Regjeringen vil:**

- Gi Fylkesmannen i oppdrag å ha helhetlig oversikt over regelverket og veilede kommunene i aktuelt regelverk og betydningen av å se sammenheng i regelverkene.
- Utvikle et tilbud til kommunene om opplæring i CRPD, utarbeide veiledningsmateriell om hvordan konvensjonen kan gjennomføres i kommunal virksomhet.
- Legge til rette for årlige møteplasser mellom kommunene for å bidra til erfaringsutveksling om kommunale prosjekter som er iverksatt for å sikre likestilling av personer med funksjonsnedsettelse innenfor ulike samfunnsområder.
- Bistå kommunale råd for personer med funksjonsnedsettelse med informasjon og opplæring slik at rådene kan spille en aktiv rolle i lokaldemokratiet og lokale beslutningsprosesser.

#### 4.3.4 Internasjonalt samarbeid

Regjeringen vil være aktiv og synlig i internasjonale fora for å fremme bedre levekår og styrkede rettigheter for personer med funksjonsnedsettelse globalt. Deltakelse og samarbeid i internasjonale fora er også viktig for å få ideer til nasjonal politikktutvikling på området for likestilling av personer med funksjonsnedsettelse.

##### Regjeringen vil:

- Videreføre sitt engasjement i Nordisk Ministerråd, Europarådet, EU/EØS og FN.
- Følge opp arbeidet med FNs bærekraftsmål, inkludert forpliktelsen om at ingen skal utelates.
- Delta i relevante fora og partnerskap innenfor utenriks- og utviklingspolitikken.

#### 4.4 Fire innsatsområder; utdanning, arbeid, helse og omsorg og kultur og fritid

Regjeringen vil rette sin innsats mot fire spesifikke områder. Dette basert på kunnskap om hvilke barrierer personer med funksjonsnedsettelse møter, og hvilke innsatser som bør prioriteres for å oppnå likestilling.

Ulike rapporter og kunnskapsgrunnlag tyder på at personer med funksjonsnedsettelse ikke er likestilt med befolkningen for øvrig når det gjelder å få oppfylt grunnleggende rettigheter og ha tilgang til utdanning, arbeid, god helse, familieliv og samfunnsdeltakelse.<sup>14 15</sup> For eksempel oppga 20 prosent av unge funksjonshemmede i 2015 at de hadde opplevd diskriminering eller forskjells-

behandling siste år. Det er dobbelt så mange som unge generelt.

I *Alternativ rapport til FN-komiteen*<sup>16 17 18</sup> fra sivilsamfunnet til FN-komiteen for konvensjonen om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne (CRPD-komiteen) fra 2015, fremholder organisasjonene at mennesker med funksjonsnedsettelse ikke fullt ut får oppfylt sine rettigheter etter konvensjonen.<sup>19</sup> Organisasjonene fremhever følgende som særlige likestillingsutfordringer:

- manglende tilgjengelighet
- manglende selvbestemmelse
- utilstrekkelig beskyttelse mot vold og overgrep
- lav deltakelse i arbeid og høyere utdanning.

Likestillings- og diskrimineringsombudet hevder i sin supplerende rapport til CRPD-komiteen fra 2015<sup>20</sup> at personer med funksjonsnedsettelse blir diskriminert ved manglende medvirkning, liten grad av selvbestemmelse, utilstrekkelig beskyttelse mot vold, overgrep, trakassering og hatefulle ytringer, lav deltakelse og inkludering i arbeid og skole og dårlig tilgang til varer og tjenester.

Personer med funksjonsnedsettelse deltar i mindre grad på ulike samfunnsarenaer enn andre, også i arbeidslivet. En del får også undervisning utenfor de ordinære klassene eller nærskolen. Personer med funksjonsnedsettelse tar i mindre grad høyere utdanning enn andre og er mindre aktive i fritids- og kulturaktiviteter enn befolkningen for øvrig.<sup>21</sup>

Valgmuligheter, individuell bistand og gode systemer for medvirkning har betydning for den enkeltes mulighet for selvbestemmelse. Personer med funksjonsnedsettelse kan ha reduserte muligheter til å bestemme over eget liv sammenliknet med resten av befolkningen.

14 [https://www.bufdir.no/Statistikk\\_og\\_analyse/Nedsatt\\_funksjonsevne/Oppvekst\\_og\\_utdanning/Skole/](https://www.bufdir.no/Statistikk_og_analyse/Nedsatt_funksjonsevne/Oppvekst_og_utdanning/Skole/)

15 [https://www.bufdir.no/Statistikk\\_og\\_analyse/Nedsatt\\_funksjonsevne/Arbeid/Arbeidsdeltakelse/](https://www.bufdir.no/Statistikk_og_analyse/Nedsatt_funksjonsevne/Arbeid/Arbeidsdeltakelse/)

16 [http://www.fifo.no/globalassets/altrapptilfn\\_web.pdf](http://www.fifo.no/globalassets/altrapptilfn_web.pdf)

17 <https://www.bufdir.no/bibliotek/Dokumentside/?docId=BUF00003589>

18 <https://www.difi.no/rapport/2014/11/mot-alle-odds-veier-til-samordning-i-norsk-forvaltning>

19 <https://www.ssb.no/helse/artikler-og-publikasjoner/unge-med-nedsatt-funksjonsevne-har-darligere-livskvalitet>

20 <https://www.ldo.no/globalassets/bilder/pdf-er/innspill---crpd-komiteens-pre-sesjon.pdf>

21 [www.bufdir.no/Statistikk\\_og\\_analyse/Nedsatt\\_funksjonsevne/](http://www.bufdir.no/Statistikk_og_analyse/Nedsatt_funksjonsevne/)

Flere offentlige utredninger og rapporter<sup>22</sup> viser at det er behov for bedre samordning og koordinert styring av den tverrsektorielle innsatsen for personer med funksjonsnedsettelse for å sikre en mer effektiv gjennomføring av politikken. Riksrevisjonen anbefalte i 2009<sup>23</sup> en mer samordnet innsats fra departementsnivå. Dette er i tråd med Rettighetsutvalgets anbefaling i NOU 2016: 17 *På lik linje* om en tydeliggjøring av BLDs samordningsansvar.

#### 4.4.1 Utdanning

Tidlig innsats og en inkluderende barnehage og skole er viktige innsatsområder for regjeringen. Tidlig innsats må til for å hindre utenforskap og for å legge til rette for god utvikling og læring i barnehage og skole. En ekspertgruppe utnevnt av Kunnskapsdepartementet og ledet av professor Thomas Nordahl, overleverte 4. april 2018 rapporten *Inkluderende fellesskap for barn og unge*. Rapporten inneholder en analyse av spesialpedagogisk hjelp/spesialundervisning som tilbys i barnehager, grunnskoler og videregående skoler. Hovedkonklusjonen er at tilbudet til barn og elever med spesielle behov har hatt for dårlig kvalitet i mange år og at tilbudet ofte har en ekskluderende effekt.

Tall som gjelder overgangen mellom barnehage og skole og mellom grunnskole og videregående opplæring viser tydelige utfordringer. I 2017 fikk seks prosent av femåringene i barnehagene spesialpedagogisk hjelp. På første trinn fikk litt under fire prosent av elevene spesialundervisning og andelen stiger utover grunnskolen. På tiende trinn får 11 prosent spesialundervisning, mens kun 3 prosent får spesialundervisning i Vg1. Dette tyder på at det er fortsatt behov for styrket tidlig innsats.

Tilrettelegging i barnehagen skal bidra til at barn med funksjonsnedsettelse skal kunne gå i barnehagen og nyttiggjøre seg av barnehagetilbudet. De skal kunne ta del i det sosiale fellesskapet og den sosiale utviklingen og få likeverdige aktivitets- og utviklingsmuligheter som alle andre barn.

Rundt 40 prosent av elever med vedtak om spesialundervisning får denne opplæringen i

klassefellesskapet, og det har vært en bedring år for år. Enda bedre tilrettelegging i et inkluderende fellesskap er en ønsket utvikling og et politisk mål.

Tilpasset opplæring er de tiltakene som skolen setter inn for å sikre at alle elevene får best mulig utbytte av den ordinære opplæringen. Skolens evne til å gi elevene opplæring som ivaretar elevenes faglige og sosiale utvikling innenfor rammen av ordinær opplæring, er med på å avgjøre behovet for spesialundervisning.

Utdanning er en viktig faktor for at personer med funksjonsnedsettelse skal komme inn på arbeidsmarkedet. Jobbmuligheter øker med utdanning, og sammenhengen mellom utdanning og arbeid er sterkere for mennesker med funksjonsnedsettelse enn andre.

Blant personer med nedsatt funksjonsevne som har fullført 4 år med høyere utdanning er 55 prosent sysselsatt. Andelen sysselsatte i befolkningen i alt med tilsvarende utdanning er 83 prosent (SSB, 2. kv. 2017). Blant personer med nedsatt funksjonsevne som har grunnskole er 34 prosent sysselsatte, mens tilsvarende andel i befolkningen i alt utgjør 52 prosent.

#### Innenfor utdanning vil regjeringen:

- Arbeide for bedre tilrettelegging og styrket inkludering i barnehage og skole.
- Arbeide for at alle barn og unge får utnyttet sitt potensial, sosialt og faglig.
- Videreutvikle den spesialpedagogiske kompetansen i barnehage og skole.
- Barn og unge med særlige behov skal få nødvendig støtte og hjelp så tidlig som mulig i utdanningsløpet.

22 Riksrevisjonen nr 3:10 (2008-2009)

23 Riksrevisjonens undersøkelse til samfunnslivet for personer med funksjonsnedsettelse. Dokument nr. 3:10 (2008-2009)



#### 4.4.2 Arbeid

Arbeid gir den enkelte økonomisk selvstendighet, motvirker fattigdom og er viktig for likestilling. Muligheten til å leve av egen arbeidsinnsats og ha en meningsfull jobb er grunnleggende for de aller fleste av oss. Høy deltakelse i arbeidslivet er også helt sentralt for bærekraften i våre velferdsordninger.

Sysselsettingsandelen blant funksjonshemmede er betydelig lavere enn i befolkningen totalt. Andelen funksjonshemmede i aldersgruppen 15–66 år som er i arbeid er på 44 prosent, mens andelen i befolkning totalt er på 74 prosent ifølge SSBs arbeidskraftsundersøkelse (2. kv. 2018). Det har ikke vært større endringer i sysselsettingsandelen for noen av disse gruppene de siste årene.

Norge har et arbeidsmarked med høye kompetansekrav. Jo høyere utdanningsnivå man har, jo større er sannsynligheten for å være i arbeid. Effekten av høyere utdanning er dobbelt så stor blant funksjonshemmede som blant andre.<sup>24</sup> Funksjonshemmede har imidlertid gjennomgående lavere utdanning enn andre. Lav eller avbrutt utdanning eller opplæring er den klart største risikofaktoren for å havne utenfor arbeidslivet. I et arbeidsmarked framover med økt krav til kompetanse, effektivitet og sterkere konkurranse om arbeidsplassene, er det grunn til å anta at personer med liten eller ingen arbeidserfaring, feil eller manglende kompetanse stiller svakt på arbeidsmarkedet.

Arbeids- og velferdsetaten (NAV) har ansvar for å tilby arbeidsrettet oppfølging til personer som trenger bistand for å komme i arbeid eller fortsette i et arbeidsforhold. Det er betydelig variasjon i hvilke behov den enkelte bruker har for bistand. NAV anslår at om lag 60 prosent av gruppen med nedsatt arbeidsevne har behov for arbeidsmarkedstiltak. En stor andel av gruppen har imidlertid behov for medisinsk oppfølging og rehabilitering før de kan være aktuelle for jobb eller arbeidsrettede tiltak. For andre er det mulig og hensiktsmessig å komme i gang med arbeidsrettede tiltak samtidig med at de mottar medisinsk behandling.

Det finnes en hjelpemiddelsentral i hvert fylke. Hjelpemiddelsentralene i Oslo og Akershus er slått sammen til en. Hjelpemiddelsentralen har et overordnet og koordinerende ansvar for hjelpemidler til personer med nedsatt funksjonsevne i sitt fylke, og er et ressurs- og kompetansesenter for offentlige instanser og andre. Hjelpemiddelsentralen bistår kommuner, arbeidsgivere og andre samarbeidspartnere med rådgivning, veiledning, opplæring og tilrettelegging. Hjelpemiddelsentralen har kompetanse blant annet om konsekvenser av funksjonsnedsettelse, mulige løsninger på praktiske problemer, produkter som finnes på markedet og tilrettelegging av det miljøet som hjelpemiddelet skal brukes i, både i hjemmet, på skolen, i arbeid og fritid.

En person kan ha nedsatt funksjonsevne uten å ha nedsatt arbeidsevne. Forskjellen er at skjønnet i det ene tilfellet utøves av den enkelte selv og i det andre tilfellet av NAV på bakgrunn av en arbeidsevnevurdering. Mange med nedsatt funksjonsevne deltar i arbeidslivet uten behov for arbeidsrettet bistand fra NAV. Med begrepet nedsatt arbeidsevne menes personer som på grunn av sykdom, skade eller andre hindringer har behov for ekstra oppfølging fra NAV for å få eller beholde arbeid. I mars 2018 var ca. 190 000 personer registrert med nedsatt arbeidsevne.

Det er stor forskjell i sysselsetting ut i fra både type og grad av funksjonsnedsettelse. Grad av funksjonsnedsettelse spiller en betydelig rolle i overgangen fra utdanning til arbeid.<sup>25</sup> Det er særlig personer med større funksjonsnedsettelse som har størst problemer med å bli sysselsatt. Dette kan blant annet være knyttet til utfordringer når det gjelder tilpasninger og tilgjengelighet, men også arbeidsgiveres holdninger. Mye tyder på at arbeidsgivere gjør forskjell på å legge til rette for allerede ansatte og det å rekruttere nye. Studier viser at rundt 60 prosent av arbeidsgivere er positive til å ansette personer med nedsatt funksjonsevne. Det er imidlertid usikkert om det er en sammenheng mellom positiv holdning og konkret handling. Det ser også ut til at arbeidsgivere som allerede har ansatte med nedsatt funksjonsevne har mer positive holdninger. Arbeidsgivers opp-

<sup>24</sup> Tøssebro, Jan og Sigrid Elise Wik (2015): *Funksjonshemmedes tilknytning til arbeidslivet. En kunnskapsoversikt*. Forskningsrådet.

<sup>25</sup> Legard, S (2012): *Overgangen mellom utdanning og arbeid for unge med nedsatt funksjonsevne*. Oslo, AFI.

levde risiko ved ansettelser av funksjonshemmede har blitt trukket frem som et viktig hinder for ansettelser av personer med nedsatt funksjonsevne.<sup>26</sup>

#### **Innenfor arbeid vil regjeringen:**

- Legge til rette for økt arbeidsinkludering.
- Legge til rette for god tilgang til nødvendig assistanse og hjelpemidler for at arbeidstakere med funksjonsnedsettelse skal sikres deltakelse i arbeidslivet.
- Gjøre det lettere for arbeidsgiver å ansette personer med nedsatt funksjonsevne ved å skape trygghet for arbeidstaker og arbeidsgiver.
- Gi arbeidsgivere god kjennskap til hvordan arbeidsplassen kan tilrettelegges for personer med nedsatt funksjonsevne.

#### **4.4.3 Helse og omsorg**

Regjeringens mål i helse – og omsorgspolitikken politikken er at alle skal ha et likeverdig tilbud om helse- tjenester uavhengig av diagnose, bosted, personlig økonomi, kjønn, etnisk bakgrunn og den enkeltes livssituasjon. Videre er det et mål å redusere sosiale helseforskjeller.

Personer med nedsatt funksjonsevne er hyppigere i kontakt med helse- og omsorgstjenester enn andre. 34 prosent av personer med funksjonsnedsettelse rapporterer å ha dårlig helse, mot seks prosent i befolkningen generelt. Blant annet oppgir 30 prosent av personer med funksjonsnedsettelse å ha psykiske vansker, og én av fire har vært hos psykolog det siste året.<sup>27</sup>

Tilfredshet med livet og god helse er viktige mål på livskvalitet og uttrykk for hvordan den enkelte oppfatter tilværelsen. Det er et offentlig ansvar å fremme helse, forebygge sykdom og sikre nødvendig helse- og omsorgstjenester for hele befolkningen. Tjenestetilbudet skal så langt som mulig være helhetlig og tilpasset den enkelte.

Etter pasient- og brukerrettighetsloven skal tiltak og tjenester etter helse- og omsorgstjenesteloven og spesialisthelsetjenesteloven så langt som mulig utformes og gjennomføres i samarbeid med den det gjelder. Funksjonsnedsettelsen kan for noen, avhengig av graden og situasjonen, gjøre det vanskelig å foreta valg eller fullt ut overskue konsekvensene av ulike handlingsalternativer. Det er derfor en viktig oppgave for tjenestene å legge forholdene til rette slik at tjenestemottakerne så langt som mulig kan foreta valg ut fra egne forutsetninger og behov.

Regjeringen vil sikre at ordningen med brukerstyrt personlig assistanse (BPA) bidrar til at brukeren får et aktivt og mest mulig selvstendig liv tross funksjonsnedsettelsen. Evalueringer og innspill fra ulike interesse- og brukerorganisasjoner viser at disse ønsker friere brukerstyring, flere timer generelt, og flere timer på andre areaer enn helse for eksempel til skole, fritid, foreldreansvar og hverdagsrekreasjoner. Det er her av sentral betydning å ta de riktige grepene for å sikre funksjonshemmede de beste mulighetene til å leve aktive og selvstendige liv.

#### **Innenfor helse og omsorg vil regjeringen:**

- Alle innbyggere skal ha tilgang til likeverdige helse- og omsorgstjenester av god kvalitet.
- Helse- og omsorgstjenesten skal ha et tydelig ansvar for å sikre pasient- og brukermedvirkning i tjenesteytingen.
- Helse- og omsorgstjenesten skal ha god kunnskap om mennesker med funksjonsnedsettelse og metoder for om hvordan de kan mobilisere brukernes egne ressurser.
- Gjennomføre en utredning med sikte på at BPA utformes slik at ordningen bidrar til å oppnå likeverd, like muligheter uansett bosted, likestilling og samfunnsdeltakelse for personer med nedsatt funksjonsevne, gode arbeidsforhold for assistentene og bærekraft i ordningen.

26 Tøssebro, Jan og Sigrid Elise Wik (2015): *Funksjonshemmedes tilknytning til arbeidslivet. En kunnskapsoversikt*. Forskningsrådet.

27 SSB: <https://www.ssb.no/helse?de=Helsetjenester&innholdstype=publikasjon-artikkel&start=105>

#### 4.4.4 Kultur og fritid

En meningsfylt fritid er sentralt for læring, mestring, helse og deltakelse i samfunnet, uavhengig av funksjonsnivå. Regjeringen ønsker derfor å senke terskelen for deltakelse. Alle skal ha like muligheter til en aktiv og meningsfylt fritid.

I følge SSB<sup>28</sup> deltar 31 prosent av personer med funksjonsnedsettelse i liten grad i sosiale aktiviteter. Det er dobbelt så mange som i befolkningen for øvrig. 40 prosent av personer med funksjonsnedsettelse oppgir at de ønsker å delta mer i sosiale aktiviteter, som for eksempel besøk hos familie og venner, utflukter, ferier eller som tilskuer på kulturelle eller idrettslige arenaer. I hele befolkningen er det ni prosent som ønsker å delta mer i sosiale aktiviteter.

Andelen personer med funksjonsnedsettelse som deltar i organisasjonslivet er derimot omtrent på høyde med befolkningsgjennomsnittet, ifølge samme undersøkelse. Det gjelder både for medlemskap og frivillig aktivitet. Andelen som deltar i friluftslivs- og kulturaktiviteter er jevnt over lavere blant personer med funksjonsnedsettelse.

Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillighet<sup>29</sup> har også forsket på deltakelse i organisasjonslivet. De har målt litt lavere deltakelse i organisasjonslivet blant personer med funksjonsnedsettelse enn SSB, og har også sett på fordelinger mellom ulike typer aktiviteter. Da skiller særlig idretten seg ut med lavere deltakelse.

Mye av kultur- og fritidstilbudet i lokalsamfunnet skapes av frivillige organisasjoner. Dette er aktivitet som ikke kan vedtas eller bestemmes av regjeringen, men som er et resultat av engasjement og ønsker blant folk. Regjeringen ønsker å støtte denne typen initiativ gjennom brede og ubyråkratiske tilskuddsordninger og forutsigbare rammebetingelser for frivillige organisasjoner.

Lav sosial deltakelse blant personer med funksjonsnedsettelse kan være et uttrykk for manglende overskudd til å delta, manglende informasjon om tilbudet, at tilbudene ikke er

tilgjengelige, at tjenesteapparatet ikke er godt nok eller andre fysiske eller sosiale barrierer. I en undersøkelse gjennomført av Sintef oppga for eksempel ti prosent av respondentene med funksjonsnedsettelse at de ofte måtte melde avbud til avtaler og 20 prosent at de ofte måtte avstå fra aktiviteter de ønsket eller burde delta på fordi de manglet transport.<sup>30</sup>

#### Innenfor kultur og fritid vil regjeringen:

- Senke tersklene for deltakelse i kultur- og fritidsaktiviteter. Personer med funksjonsnedsettelse skal ha samme mulighet til å delta i kultur- og fritidsaktiviteter som befolkningen for øvrig.
- Bidra til at barn og unge med funksjonsnedsettelse har mulighet til å delta jevnlig i minst én organisert fritidsaktivitet.
- Fremheve betydningen av gode aktivitetstilbud til barn og unge med funksjonsnedsettelse i dialogen med frivillig sektor.
- Tilrettelegge for et mer tilgjengelig kultur- og fritidstilbud gjennom forenkling og digitalisering.

28 Jorun Ramm, Berit Otnes (2013) Personer med nedsatt funksjonsevne. Indikatorer for levekår og likestilling, SSB

29 Ivar Eimhjellen (2011) Inkludering av funksjonshemma i frivillige organisasjoner, Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillighet.

30 Sintef, 2015, [https://www.buudir.no/Statistikk\\_og\\_analyse/Nedsatt\\_funksjonsevne/Transport/Bruk\\_av\\_transport/](https://www.buudir.no/Statistikk_og_analyse/Nedsatt_funksjonsevne/Transport/Bruk_av_transport/)



# 5

---

## Avslutning



Nasjonalt lov- og regelverk, sammen med FN-konvensjonen om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne (CRPD) er bærebjelken i regjeringens likestillingsarbeid for personer med funksjonsnedsettelse.

Utviklingen av dette politikkområdet forutsetter høy bevissthet og kontinuerlig oppmerksomhet om levekårssituasjon for personer med funksjonsnedsettelse. Det må tilrettelegges for systematisk kunnskapsinnhenting og statistikkutvikling for å utvikle framtidens politikk på dette området. Dette gjøres blant annet ved kommunemonitoren Barne- og ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir) har utviklet og vil fortsette å videreutvikle i strategiplanperioden. Kommunemonitoren vil være et nyttig verktøy for politikere og ledere i kommunene. Den vil bli et godt verktøy for de

kommunale rådene for personer med nedsatt funksjonsevne. Monitoren er laget for at de funksjonshemmede selv, pårørende og deres organisasjoner skal kunne følge med på kommunenes aktivitet. I tillegg vil monitoren være et grunnlag både for kommende periodiske FN-rapporteringer om FN-konvensjonen, og som et grunnlag for tiltak i de kommende handlingsplanene.

Denne strategien skal være basis for regjeringens langsiktige innsats på dette området. Strategien vil følges opp av tidsbestemte handlingsplaner som omtaler konkrete innsatser og prioriteringer for perioden. Handlingsplanene vil i tillegg løse nye utfordringer som oppstår innenfor rammene som er angitt av strategiplanen, og som kommunemonitoren har kunnet måle.

the fact that the *Journal of Applied Behavior Analysis* is the most widely read journal in the field of behavior analysis.

It is my hope that this special issue will be a useful addition to the literature on the use of the *Journal of Applied Behavior Analysis* and that it will provide a valuable resource for researchers and practitioners alike.

Finally, I would like to thank the members of the editorial board for their support and advice throughout the process.

Thank you to the members of the editorial board for their support and advice throughout the process.

Thank you to the members of the editorial board for their support and advice throughout the process.

Thank you to the members of the editorial board for their support and advice throughout the process.

Thank you to the members of the editorial board for their support and advice throughout the process.

Thank you to the members of the editorial board for their support and advice throughout the process.

Thank you to the members of the editorial board for their support and advice throughout the process.

Thank you to the members of the editorial board for their support and advice throughout the process.

Thank you to the members of the editorial board for their support and advice throughout the process.

Thank you to the members of the editorial board for their support and advice throughout the process.

Thank you to the members of the editorial board for their support and advice throughout the process.

Thank you to the members of the editorial board for their support and advice throughout the process.

Thank you to the members of the editorial board for their support and advice throughout the process.

Thank you to the members of the editorial board for their support and advice throughout the process.

Thank you to the members of the editorial board for their support and advice throughout the process.

Thank you to the members of the editorial board for their support and advice throughout the process.

Thank you to the members of the editorial board for their support and advice throughout the process.

Thank you to the members of the editorial board for their support and advice throughout the process.

Thank you to the members of the editorial board for their support and advice throughout the process.

Thank you to the members of the editorial board for their support and advice throughout the process.

Thank you to the members of the editorial board for their support and advice throughout the process.

Thank you to the members of the editorial board for their support and advice throughout the process.

Thank you to the members of the editorial board for their support and advice throughout the process.

Thank you to the members of the editorial board for their support and advice throughout the process.

# Vedlegg



## Viktige milepæler

Viktige historiske dokumenter og milepæler som kan relateres til den relasjonelle forståelsen av funksjonsnedsettelse som gjelder i dag og som er forankret i FN-konvensjonen om rettighetene til

mennesker med nedsatt funksjonsevne (CRPD) og Lov om likestilling og forbud mot diskriminering (likestillings- og diskrimineringsloven) omtales nedenfor:

1960

**1969**

**Blomkomiteen nedsettes** for å utarbeide nye lovregler om spesialundervisning. Resultatet blir ansett for å være det viktigste spesialpedagogiske dokumentet etter krigen.

**1967–1971**

**Folketrygdloven** ble innført i 1967. Loven ga rett til hjelpemidler. Fra 1971 kom retten som ga hjelpemidler for de som på grunn av sykdom, skade eller lyte skulle greie seg i dagliglivet.

**1966**

**St. meld. nr. 88. (1966-67) Om utviklingen av omsorgen for funksjonshemmede.** Samfunnsmessige barrierer introduseres i kapittel om teknisk samfunnsplanlegging.

1970

**1975**

**Lov om spesialskoler** ble integrert i grunnskoleloven og tilpasset opplæring som prinsipp blir en del av loven.

**1976**

**Lov om videregående opplæring.** Integreringen av personer med funksjonsnedsettelse i videregående lovfestes. I de første inntaksforskriftene ble 2 prosent av elevplassene reservert for funksjonshemmede.

**1977**

**St.meld. nr. 23 (1977-78) Funksjonshemmede i samfunnet.** Det grunnleggende prinsippet i melding er inkludering i samfunnet.

**1979-1993**

16 fylkeskommunale hjelpemiddelsentraler ble etablert.

1980

**1982**

**Ungdom med særlig behov for tilrettelagt opplæring** fikk førsterett til inntak til videregående opplæring.

**1986-1987**

**Stortingsmelding nr. 67 (1986-87) Ansvar for tiltak og tjenester for psykisk utviklingshemma** redegjorde blant annet for grunnlaget for HVPU reformen, og klarla ansvarsdelingen mellom kommuner, fylkeskommuner og staten.

**1986-1987**

**Endring i grunnskoleloven** hvor det ble presisert at alle barn så langt som mulig skulle få gå på den skolen som de geografisk hørte til.

**1989–1990**

**Stortingsmelding nr. 47 (1989-90) Om gjennomføring av reformen for mennesker med psykisk utviklingshemma** beskrev blant annet omlegging fra institusjonsreform til åpen omsorg, ansvarsdelingen mellom ulike tjenester, rett til arbeid, bolig, opplæring og fritid.

1990

**1991**

**HVPU (Helsevernet for psykisk utviklingshemmede)-reformen.** Ansvar for psykisk utviklingshemmede ble overført fra fylkeskommunene til kommunene. Institusjoner ble nedlagt og brukere ble flyttet over til alminnelige boliger i sine hjemstedskommuner.

**1991**

**Rett til mer enn 3-årig videregående opplæring** ble innført for ungdom med særlig behov for tilrettelagt opplæring etter sakkyndig vurdering og vedtak.

**1992**

**Omstrukturering av spesialundervisningen** ble gjennomført, noe som blant annet innebar en etablering av statlige spesialpedagogiske kompetansesentre.

**1993**

**FNs Standardregler for like muligheter for mennesker med funksjonshemninger** ble vedtatt av FN. Reglene er et redskap for å arbeide systematisk mot full deltaking og likestilling.

**1994**

**Endring av hjelpemiddelsentralene.** Ansvar for hjelpemiddelsentralene ble overført fra fylkeskommunene til staten.

**Innføring av rett inntil 5 års videregående opplæring** ble innført for elever med behov for særlig tilrettelagt opplæring til inntak på første valgt grunnkurs.

**1995**

**Rett til tegnspråkopplæring** ble innført som forskrift til grunnskolen §2-4. Den er videreført i opplæringsloven § 2-6 .

**1998**

**Meld. St. 23 (1997-98) – om opplæring for barn, unge og voksne med særlig behov,** omhandlet organiseringen av det spesialpedagogiske tilbudet på det faglig hjelpe- og støttearbeidet fra lokal PP-tjeneste og statlige kompetansesentre.

**Spesialundervisning ble formulert som en individuell rettighet** i opplæringslovens paragraf 5.1.

**Regjeringens handlingsplan for funksjonshemmede (1998-2001),** beskrev overordnede politiske målsettinger og konkrete enkelttiltak som berørte departementer forpliktet seg til å gjennomføre i perioden.

**Stortingsmelding nr. 8 (1998-99): Om handlingsplan for funksjonshemmede 1998-2001 – Deltaking og likestilling** – den siste av fire planverk fra regjeringen, den første var: Regjeringens handlingsplan for funksjonshemmede 1990–1993.

**1999**

**Loven om bruk av makt og tvang.** Loven er en rettighetslov og har til hensikt å begrense og kontrollere bruk av tvang og makt. Et nytt kapittel 6A, senere 4A, i sosialtjenesteloven, og i dag kapittel 9 i Helse- og omsorgstjenesteloven ble tatt inn. Det finnes et eget rundskriv til loven.

2000

**2000**

**Retten til nødvendig opplæring i punktskrift.** Opplæring i bruk av nødvendige tekniske hjelpemidler, og opplæring til å ta seg fram på skolen, til og fra skolen og i hjemmemiljøet tilføyes i opplæringsloven.

**2001**

**Intensjonsavtalen for et mer inkluderende arbeidsliv (IA-avtalen)** ble inngått mellom myndighetene og partene i arbeidslivet i 2001. Det overordnede målet for IA-samarbeidet er å bedre arbeidsmiljøet, styrke jobbnærværet, forebygge og redusere sykefravær og hindre utstøting og frafall fra arbeidslivet. Det ble fastsatt tre operative delmål, der delmål 2 er å hindre frafall og øke sysselsetting av personer med nedsatt funksjonsevne. IA-avtalen er reforhandlet tre ganger, i 2005, 2010 og 2014.



**2002**

**Stortingsmelding nr. 40. (2002-2003). Nedbygging av funksjonshemmende barrierer.**

Meldingen varsler tiltak som lov mot diskriminering, opprettelse av et dokumentasjonssenter, lovfestet brukerrepresentasjon på kommunalt nivå, styrket tilskuddsordning for funksjonshemmedes organisasjoner m.m.

**Regjeringens første handlingsplan for økt tilgjengelighet for personer med nedsatt funksjonsevne.**

Det ble foreslått 97 tiltak på områdene: Transport, bygninger og uteområder, IKT og andre samfunnsområder.

**Barne-, ungdoms- og familie-etaten (Bufetat) og Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir)** ble opprettet.

Barne- og ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir) er fagdirektoratet for likestilling og ikke-diskrimineringsområdet og underlagt Barne- og likestillingsdepartementet (BLD).

**Utdanningsdirektoratet (Udir)**

ble opprettet. Udir er underlagt Kunnskapsdepartementet (KD) og har ansvar for utviklingen av barnehage, grunnskole og videregående opplæring, inklusive Statped som tilbyr tjenester til kommuner og fylkeskommuner innen seks ulike fagområder.

**NAKU (Nasjonalt kompetansemiljø for utviklingshemming)**

ble opprettet av Helse- og sosialdirektoratet. NAKU er underlagt Helse- og omsorgsdepartementet.

**Meld. St. 030 (2003-2004) –**

**Kultur for læring** satte et mål om å redusere antall vedtak om spesialundervisning gjennom å styrke den tilpassede opplæringen i den ordinære skolen. Denne meldingen dannet grunnlaget for Kunnskapsløftet.

**2007**

**Lov om offentlige anskaffelser** krever at det under planleggingen av offentlige anskaffelser skal tas hensyn til universell utforming.

**2008**

**Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven** innførte et vern mot diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne.

**FN-konvensjonen om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne (CRPD)** trådte i kraft.

**Plan- og bygningsloven**, loven vektlegger blant annet at prinsippet om universell utforming skal ivaretas i planleggingen og kravene til det enkelte byggetiltak.

**2009**

**Universell utforming** blir nedfelt i formålsparagrafen i plan- og bygningsloven.

**Andre planperiode for regjeringens handlingsplan for universell utforming og økt tilgjengelighet, (2009-2013).**

50 tiltak innen: Bygg og anlegg, planlegging og uteområder, transport, IKT, samt visjonen Norge universelt utformet innen 2025.



**2011**

**Meld. St. 18 (2010-2011) Læring og felleskap om tidlig innsats og gode læringsmiljøer for barn, unge og voksne med særlige behov.**

Meldingen bygger på tre strategier: fang opp – følg opp, målrettet kompetanse – styrket læringsutbytte og samarbeid og samordning – bedre gjennomføring.

**2012**

**Meld. St. 45 (2012-2013) Frihet og likeverd – om mennesker med utviklingshemming.**

Meldingen er en gjennomgang av ansvarsreformen (HVPU reformen) 20 år etter. Meldingen ble blant annet et grunnlag for å stake ut veien videre.

**Rett til bruk av egne kommunikasjonsformer ble innført i opplæringsloven (§ 2-16).**

Den gir elever som helt eller delvis mangler funksjonell tale og har behov for alternativ og supplerende kommunikasjon rett til å bruke nødvendige kommunikasjonsmiddel i opplæringen.

**2012**

**Jobbstrategi for personer med nedsatt funksjonsevne**

ble lagt frem som et vedlegg til Prop. 1 S (2011-2012) - Statsbudsjettet for 2012, og iverksatt i 2012. Målet med strategien er at flere unge med nedsatt funksjonsevne i overgangsfasen mellom utdanning og arbeid skal komme i arbeid. Jobbstrategien er siden styrket og videreført.

**2013**

### **Diskrimineringslovgivningen ble revidert**

#### **Ny vergemålslov trådte i kraft.**

Den nye loven erstatter den tidligere vergemålsloven fra 1927 og umyndiggjøringsloven fra 1898. Nytt er blant annet at tilsyn med verger og forvaltning av mindreåriges midler overføres fra de kommunale overformynderiene til fylkesmennene. Målet var blant annet å bringe norsk vergemålslovgivning i samsvar med kravene i CRPD, se neste milepæl.

#### **Norge ratifiserte FN-konvensjonen om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne (CRPD).**

Konvensjonen skal sikre lik ivaretagelse av menneskerettighetene for personer med nedsatt funksjonsevne.

**2014**

**Bolig for velferd** ble lansert, det er en overordnet tverrsektoriell og langsiktig strategi for boligsosialt arbeid. Målet er at vanskeligstilte på boligmarkedet, inklusive mennesker med funksjonsnedsettelse, skal få hjelp til å skaffe seg og beholde en egnet bolig. Strategien varer frem til og med 2020.

**2015**

**Tredje handlingsplanperiode for regjeringens handlingsplan for universell utforming og økt tilgjengelighet, (2015–2019)** Med 47 tiltak på områdene: IKT, velferds- og hverdagsteknologi, bygg og anlegg, planlegging og uteområder, transport og sektorovergrepene tiltak.

#### **Innføring av brukerstyrt**

**personlig assistanse (BPA)** som gir en lovfestet rett for personer under 67 år med langvarige og stort behov for personlig assistanse og hjemmeboende barn under 18 år rett til avlastnings tiltak. BPA er begrunnet i et ønske om å sikre mennesker en større mulighet til å ta ansvar for eget liv og egen velferd.

**Norges første rapportering om gjennomføring av FN-konvensjonen om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne (CRPD).** Likestillingsombudets (LDO) supplerende rapport og sivilt samfunns alternative rapport koordinert av FFO ble levert FN komiteen samme år.

**2016**

**Endringer i barnehageloven,** reglene om spesialpedagogisk hjelp og tegnspråkopplæring flyttes fra opplæringsloven til barnehageloven. Loven forplikter kommunene å legge til rette barnehagetilbudet. Foreldre og barn fikk klagerett, og PPT må bistå barnehagene med organisasjons- og kompetanseutvikling for barn med særlige behov.

**2017**

**Ny likestillings- og diskrimineringslov.** Formålet med loven er å fremme likestilling og hindre diskriminering på grunn av kjønn, graviditet, permisjon ved fødsel eller adopsjon, omsorgsoppgaver, etnisitet, religion, livssyn, funksjonsnedsettelse, seksuell orientering, kjønnsidentitet, kjønnsuttrykk, alder og andre vesentlige forhold ved en person. Loven ble vedtatt i Stortinget i juni 2017 og trådte i kraft 1. januar 2018.

**2018**

**Delt håndhevings- og pådriverorgan.** I ny diskrimineringsombudslov er Likestillings- og diskrimineringsombudet (LDO) blitt et pådriverorgan for likestilling. Håndhevingsoppgavene er overført til en ny diskrimineringsnemnd (LDN). Nemnda har myndighet til å ilegge oppreisning i saker på arbeidslivets område og erstatning i enkle saksforhold.

**Aktivitets- og redegjørelsesplikten (ARP),** i likestillings- og diskrimineringsloven foreslås styrket. Plikten til å redegjøre for aktivt likestillingsarbeid forankres i regnskapsloven. Forslaget er sendt på høring.

## Sentrale begreper

### Funksjonshemming

Norsk politikk for mennesker med funksjonsnedsettelse har siden tidlig på 1980-tallet lagt til grunn en såkalt relasjonell forståelse av funksjonshemming. Det vil si at funksjonshemming forstås som resultatet av et misforhold mellom enkeltmenneskers forutsetninger og samfunnets innretning. Graden av funksjonshemming kan reduseres ved å tilrettelegge samfunnet og bygge ned funksjonshemmede barrierer, eller ved å støtte og bygge opp individets forutsetninger gjennom behandling, opplæring og bistand.

Personer med funksjonsnedsettelse er et samlebegrep som blir anvendt om ulike personer med forskjellige funksjonsnedsettelser. Funksjonsnedsettelse innebærer tap av, skade på eller avvik i en kroppsdel eller i en av kroppens psykologiske, fysiologiske eller biologiske funksjoner. Noen er født med funksjonsnedsettelse, mens andre opplever å få en funksjonsnedsettelse på grunn av sykdom eller skade senere i livet, se: Barne- og ungdoms- og familiedirektoratets (Bufdir) web-sider.

### Likestilling

Likestilling er definert i likestillings- og diskrimineringsloven som likeverd, like rettigheter og like muligheter. Målet om likestilling bygger på prinsippet om at alle mennesker er like mye verdt, og bør ha de samme muligheter til et godt og fritt liv. Likestilling tar dermed utgangspunkt i rettferdighetsbetraktninger. Likestilling innebærer at alle skal ha like formelle rettigheter. Men like formelle rettigheter medfører ikke nødvendigvis like reelle muligheter. Likestilling innebærer også å legge til rette for at personer med ulike forutsetninger skal ha like reelle muligheter til samfunnsdeltakelse. Det siste aspektet er særlig viktig i arbeidet med likestilling for personer med funksjonsnedsettelse. Likestillings- og diskrimineringsloven understreker at likestilling forutsetter tilgjengelighet og tilrettelegging. For å oppnå reel likestilling må samfunnsskapte hindringer bygges ned, og den enkelte få tilgang til bistand og støtte for å kunne delta på lik linje med andre i utdanning, arbeidsliv, politikk, familieliv og sivilsamfunnet.

### Inkludering

Inkludering er et overordnet mål i vårt samfunn. Intensjonen er å gi alle like muligheter til samfunnsdeltakelse. Inkludering betyr at samfunnet, samfunnets institusjoner og offentlige tilbud tilpasser seg hele målgruppen for tilbudet. Individene gis mulighet for å opprettholde sin forskjellighet. Samfunnet skal tilpasses mangfoldet av borgere gjennom individuelt tilpassede ordninger og fleksible løsninger som vil bety at tilbud er utformet og tilrettelagt slik at den enkelte opplever seg som en likestilt samfunnsborger. Målet om inkludering bygger på at likeverdighet oppfattes som en rett til å være forskjellig, og ikke bare som en rett til å være en del av et fellesskap. Inkludering ses i sammenheng med deltakelse, likeverd og mangfold, normalisering og annerledeshet, livskvalitet og tilhørighet.

### Selvbestemmelse og medvirkning

Selvbestemmelse handler om muligheten til å ta valg og fatte avgjørelser som gjelder eget liv, eller som har betydning i livet. Selvbestemmelse handler ikke bare om å ta del i de vanskelige og krevende valgene, som for eksempel hvor man skal bo, men like mye de hverdagslige valgene om hva en vil ha på seg, hva man vil si til de man møter, om man vil spise frokost eller ikke. Mulighetene for selvbestemmelse og medvirkning avhenger av at det forligegger valgalternativer og at den enkelte blir møtt med respekt for de valg som foretas. Samtidig kan den enkeltes muligheter til å ta valg styrkes gjennom opplæring og trening, tilpasset og tilrettelagt informasjon, samt støtte og bistand til å ta beslutninger. For personer som benytter offentlige tjenester kan selvbestemmelse og medvirkning ivaretas ved at den enkelte får mulighet til å påvirke utformingen og utførelsen av tjenestene hun eller han benytter, samt å gi respons og tilbakemelding på opplevelsen av kvaliteten på tjenestene.

## Kilder og forslag til videre lesning

### Barne- og likestillingsdepartementet (BLD)

Deltakelse og mangfold – regjeringens innsats for personer med funksjonsnedsettelse 2014-2017, se her: <https://www.regjeringen.no/contentassets/a37e525817184c20b57dfe-0e75bc6a2a/deltakelse-og-mangfold---regjeringens-innsats-for-personer-med-funksjonsnedsettelse.pdf>

Lov om likestilling og forbud mot diskriminering (likestillings- og diskrimineringsloven), finnes som fulltekst hos Lovdata, se her: [https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2017-06-16-51/KAPITTEL\\_2#§13](https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2017-06-16-51/KAPITTEL_2#§13)

Lov om Likestillings- og diskrimineringsombudet og Diskrimineringsnemnda (diskrimineringsombudsloven), finnes som fulltekst hos Lovdata, se her: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2017-06-16-50?q=diskrimineringsombudsloven>

Pågående / tilstøtende aktiviteter, planer og strategier i 2018 og i vedtatt budsjett for 2019, se Barne- og likestillingsdepartementet – [www.regjeringen.no](http://www.regjeringen.no)

FN konvensjonen om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne (CRPD – Norges første rapport (2015), kan leses her: <https://www.regjeringen.no/contentassets/d8d611d10d7f4684b7e00f8cf3f1a741/crpd-rapport-2015-0503-versjon-sendt-pa-horing-l311613.pdf>

### Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir)

Har egne nettsider om mennesker med funksjonsnedsettelse, se: [Barne- og ungdoms- og familiedirektoratet \(Bufdir\)s websider](http://www.bufdir.no).

Bruk av transport, fra Sintef, 2015, gjengitt på Bufdir sine sider, se her: [www.bufdir.no/Statistikk\\_og\\_analyse/Nedsatt\\_funksjonsevne/Transport/Bruk\\_av\\_transport/](http://www.bufdir.no/Statistikk_og_analyse/Nedsatt_funksjonsevne/Transport/Bruk_av_transport/)

### Direktoratet for forvaltning og IKT (Difi)

I Difi- rapport 2014: 07. Mot alle odds? Veier til samordning i norsk forvaltning beskrives en samordningsstige, kan leses her: [https://www.difi.no/sites/difino/files/mot-alle-odds.-veier-til-samordning-i-norsk-forvaltning-difi-rapport-2014-7\\_0.pdf](https://www.difi.no/sites/difino/files/mot-alle-odds.-veier-til-samordning-i-norsk-forvaltning-difi-rapport-2014-7_0.pdf)

[https://www.difi.no/sites/difino/files/vedlegg-til-difi-rapport-2014-7-mot-alle-odds.-veier-til-samordning-i-norsk-forvaltning\\_0.pdf](https://www.difi.no/sites/difino/files/vedlegg-til-difi-rapport-2014-7-mot-alle-odds.-veier-til-samordning-i-norsk-forvaltning_0.pdf)

### Eimhjellen, Ivar

Inkludering av funksjonshemma i frivillige organisasjoner, Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillighet, 2011

### Europarådet

Nettside for mennesker med nedsatt funksjonsevne: [www.coe.int/en/web/disability](http://www.coe.int/en/web/disability)

Europarådets strategi: *Human rights: a reality for all*, for perioden 2017-2030, se: <https://www.coe.int/en/web/disability>

### EU

European Disability Strategy 2010-2020 (EUs handlingsplan for personer med funksjonsnedsettelse), kan leses her: <http://www.edf-feph.org/disability-strategy-europe-2020>

### FN

FN konvensjoner som gjelder for mennesker med funksjonsnedsettelse, se FN sambandets hjemmeside: <https://www.fn.no>

FNs bærekraftsmål, se omtalen på Regjeringen.no: <https://www.regjeringen.no/no/tema/mat-fiske-og-landbruk/mat/fns-barekraftmal/fns-barekraftsmal/id2538121>

Andre aktuelle FN-konvensjoner, se her: <https://www.fn.no>

## Grøvdal

Mellom frihet og beskyttelse?, 2013, NKVTS

## Helsetilsynet

Det gjelder livet – rapport 4/2017 - Oppsummering av landsomfattende tilsyn i 2016 med kommunale helse- og omsorgstjenester til personer med utviklingshemming, kan leses her: <https://www.helsetilsynet.no/publikasjoner/rapport-fra-helsetilsynet/2017/det-gjelder-livet-oppsummering-av-landsomfattende-tilsyn-i-2016-med-kommunale-helse--og-omsorgstjenester-til-personer-med-utviklingshemming>

## Legard, S.

Overgangen mellom utdanning og arbeid for unge med nedsatt funksjonsevne, 2012, Oslo, AFI.

## Likestillings- og diskrimineringsombudet

CRPD 2015 – Ombudets rapport til FNs komité for rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne – et supplement til Norges første periodiske rapport (ISBN 978-82-92852-81-1)

2018: Likestillings- og diskrimineringsombudets innspill til CRPD-komiteens 10.pre-sesjon – inneholder endringer som har skjedd på disse områdene i tiden etter 2015.

Alle LDO sine refererte dokumenter finnes på LDO sine hjemmesider, se [www.ldo.no](http://www.ldo.no)

## Nordens velferdssenter (NVC)

Har en egen nettside for funksjonshinder, se: <https://nordicwelfare.org/nb>

Handlingsplan for nordisk samarbeid om hindringer for personer med funksjonsnedsettelse 2018-2022, kan leses her: <https://nordicwelfare.org/nb/funksjonshinder/nordisk-handlingsplan-om-funksjonshinder-no>

## Norges offentlige utredninger (NOU-er)

NOU 1985:34 Levekår for psykisk utviklingshemmede. Utredningen ble kalt Lossius-utvalget. Utvalget konkluderte med at livssituasjonen og levekårene for psykisk utviklingshemmede var uakseptable. Utredningen var startskuddet for gjennomføring av ansvarsreformen.

NOU 1991:20 Rettsikkerhet for mennesker med psykisk utviklingshemming. Utredningen utgjør grunnlaget for lovarbeidet og lovforslaget «Rettigheter for og begrensning og kontroll med bruk av tvang og makt mv. overfor enkelte personer med psykisk utviklingshemming».

NOU 2001:22 Fra bruker til borger. Utredningen foreslår en strategi for nedbygging av funksjonshemmende barrierer. Et paradigmeskiftet for personer med funksjonshemming. Funksjonshemming er ikke en individuell egenkap, men oppstår i gapet mellom individets forutsetninger og omgivelsenes funksjonskrav/utforming.

NOU 2009:14 Et helhetlig diskrimineringsvern. Utredningen foreslo en ny samlet lov som erstatter likestillingsloven, lov mot etnisk diskriminering og diskriminerings- og tilgjengelighetsloven, og innføring av et grunnlovsvern mot diskriminering og ratifikasjon av protokoll nr. 12 til Den europeiske menneskerettskonvensjon.

NOU 2009:18 Rett til læring. Hovedkonklusjonen i utredningen var at forbedring av de allmenne ordningene er det viktigste grepet overfor barn, unge og voksne med særskilte behov.

NOU 2010:5 Aktiv deltakelse, likeverd og inkludering – Et helhetlig hjelpemiddeltilbud. Utredningen foretok blant annet en gjennomgang av forvaltningen, organiseringen og finansieringen på hjelpemiddelområdet, og mulige grep for effektive kvalitets- og kompetanseforbedringer.

NOU 2016:17. På lik linje Rettighetsutvalget foreslo åtte løft for å styrke rettighetene og rettsikkerheten for personer med utviklingshemming: selvbestemmelse og rettsikkerhet, opplæring, arbeid, helse- og omsorg, eget hjem, kompetanse og kunnskap, koordinerte tjenester, og målrettet styring. Utredningen kan leses her: <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2016-17/id2513222>

### Olsen et al.

Rettsikkerhet – likeverd og likeverdig behandling, 2018, Nordlandsforskning

### Riksrevisjonen

Riksrevisjonen si undersøkning av korleis verjemålsreforma er sett i verk (dok 3:6 (2017-2018)), les her: <https://www.riksrevisjonen.no/rapporter/Documents/2017-2018/Vergemaal.pdf>

Riksrevisjonen nr 3:10 (2008-2009) – Riksrevisjonens undersøkelse av adgangen til samfunnslivet for personer med funksjonsnedsettelser – se her: [https://www.riksrevisjonen.no/SiteCollectionDocuments/Dokumentbasen/Dokument3/2008-2009/Sammendrag/Sammen-drag\\_3\\_10\\_2008\\_2009.pdf](https://www.riksrevisjonen.no/SiteCollectionDocuments/Dokumentbasen/Dokument3/2008-2009/Sammendrag/Sammen-drag_3_10_2008_2009.pdf)

### Sivilt samfunn

Alternativ rapport til FN-komiteen for rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne fra 2015 finnes på følgende nettside: <http://ffo.no/aktuelt/crpd-skyggerapport-lanseres-3.-desember>. En oppdatert versjon fra 2018 finnes på: <http://ffo.no>

### Statens sivilrettsforvaltning

Strategiplan for vergemålsområdet 2017-2021, les her: <http://sivilrett.no/getfile.php/4124200.2254.zilalmqkwukpas/Strategi+for+vergem%C3%A5l+2017-2021.pdf>

### Statistisk sentralbyrå (SSB)

Personer med nedsatt funksjonsevne. Indikatorer for levkår og likestilling, 2013, Jorun Ramm, Berit Otnes

Statistikkområde: Helse: Helsetjenester, se: <https://www.ssb.no/helse?de=Helsetjenester&innholdstype=publikasjon-artikkel&start=105>

### Tøssebro, Jan og Sigrid Elise Wik

Funksjonshemmedes tilknytning til arbeidslivet. En kunnskapsoversikt. Forskningsrådet, 2015



Utgitt av:

Barne- og likestillingsdepartementet

Offentlige institusjoner kan bestille flere eksemplarer fra:

Departementenes sikkerhets- og serviceorganisasjon

Internett: [www.publikasjoner.dep.no](http://www.publikasjoner.dep.no)

E-post: [publikasjonsbestilling@dss.dep.no](mailto:publikasjonsbestilling@dss.dep.no)

Telefon: 222 40 000

Publikasjonskode: Q-1248-B

Design: Kord AS

Forsidefoto: Ilja C. Hendel

Trykk: Departementenes sikkerhets- og serviceorganisasjon

12/2018 – 200